

LEPUS | We know
Copertă: Ionuț Ardeleanu-Paici

Tehnoredactor: Alexandra Grigore

Secretar de redacție: Paulina Lămășanu

© 2024 Editura Paideia

Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2

București, România

tel.: 021.316.82.10

e-mail: office@paideia.ro

www.paideia.ro

www.cadourialese.ro

Ivar Lissner

Culturi enigmatice

Traducere și cuvânt înainte de
VICTOR H. ADRIAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LISSNER, IVAR

Culturi enigmatice / Ivar Lissner ; trad. și cuv.
înainte de Victor H. Adrian. - București : Paideia,
2024

ISBN 978-606-748-904-0

I. Adrian, Victor H (trad. ; pref.)

94

008

paideia

București, 2024

OASPEȚI TRECĂTORI PE PĂMÎNT

Toate evenimentele istorice sînt nemuritoare. Ele pot acționa în noi în mod lent și pe neobservate. O cultură apusă poate ațipi „un moment, poate visa la marea nemăsurată a mileniilor și a amintirilor. Ea poate fi îngropată, acoperită sub greutatea apăsătoare a pietrei și pămîntului. Și totuși ea se află în noi, chiar dacă vestigiile ei materiale sînt încă nedescoperite și ascunse undeva departe. Toate culturile de odinioară prind viață în noi, trăim surprinzător de legați chiar și de cele mai îndepărtate și enigmatice culturi ale celor mai vechi timpuri. Ele trebuiesc trezite mereu, din nou, de fiecare dată, deoarece posedă acea înclinație înșelătoare de a amuți ca și cum nu s-ar mai afla în noi, în mijlocul nostru. Odată aduse la viață însă, ele acționează mai departe. O amintire, o descoperire, o expoziție ne fac să resimțim brusc prezența lor mută. De aceea ne cuprinde un simțămînt deprimant, de parcă am voi să deplîngem ceva apropiat, dar pierdut.

Cultura cuprinde foarte mult. Ea reprezintă suma tuturor realizărilor umane, a tehnicii, a construcției, a caselor și drumurilor, a meșteșugurilor și uneltelor, a semnelor, a științelor. Cultura este ordinea morală și religioasă. Cultura este comportamentul individual. Ei îi aparțin toate năzuințele spirituale ale omului, îi aparține arta, conduita, simțul valorii și religia.

Prin nefericita scindare a tuturor manifestărilor umane în „civilizație” și „cultură” Oswald Spengler, acest famul al lui Wagner și Darwin, a dezlănțuit o incurabilă derută

spirituală. Este o concepție cu totul primitivă să numești tot ceea ce reprezintă creație tehnică „civilizație” și „arta în muzeu” – cultură. Ce este un topor de piatră vechi de 100000 de ani, o unealtă de silex din paleoliticul mijlociu, dezgropată undeva din pământ? Este oare o piesă de civilizație sau de cultură? Cui aparțin veșmintele în vîrstă de 2700 de ani descoperite în sudul Rusiei pe aria de existență a scîților? Culturii, pentru că sînt opere manuale sau pentru că sînt vechi? Procedee de fabricație au existat încă din vremuri foarte îndepărtate. Să ne gîndim numai la extragerea purperei de către fenicieni sau la somptuoasele veșminte violet-purpurii. Croitoria în Creta era „Haute-Couture”, dar existau și fabricații de serie. La Mohenjo-Daro și Harappa, pe Indus, s-au descoperit sigilii vechi de 3500 de ani, cu ajutorul cărora se puteau fabrica mii de amulete. Și apoi ce erau marile terme de la Mohenjo-Daro, construite la anul 3000 î.e.n., prevăzute cu apeducte subterane, baie de aburi, dușuri, vestiare și săli de sport? Cultură sau civilizație?

Discrepanța între cultură și civilizație se vedește imposibilă și prin aceea că francezii și anglo-saxonii folosesc pentru noțiunea de cultură expresia *Civilisation*. Francezii, englezii și americanii scriu cuvîntul la fel, deși îl pronunță diferit. Și cu toții se referă la noțiunea de cultură.

Delimitarea față de meșteșuguri apare inechivocă și în fabricația modernă. Este oare Centrul Rockefeller din Manhattan, această construcție îndrăzneată, care smulge privirea în sus ca o prăvălite spre ceruri, sau podul de la Golden-Gate civilizație? Iar apeductul Pont du Gard de la Nîmes, construit în anul 12 î.e.n.

din ordinul lui Agrippa, este oare cultură? De ce? Podul Golden-Gate apare datorită jocului de linii ca o operă de artă de odinioară. În fața Centrului Rockefeller rămîi ca în fața unei piramide egiptene. Iar dacă americanii spun noaptea după încheierea programului de radio: „fii bun cu vecinul tău și cu tine însuși”, aceste cuvinte nu par a fi altceva decît, nici mai mult nici mai puțin, o expresie de cultură.

Toată speranța și gîndirea umană tind către eternitate, către suprasenzorial. Este particularitatea omului de a fi mai mult spirit decît trup.

Cînd omul a făcut saltul de la gîndirea limitată numai la observații concrete – „gîndirea aplicată” – la gîndirea abstractă, atunci a sunat marea, ireversibilul ceas al începutului. Din această clipă în care a început să creeze și care se află în urmă numai cu 600.000 pînă la 1.000.000 de ani, spiritualitatea a devenit semnul său distinctiv, steaua sa călăuzitoare. A te porni împotriva acestei stele călăuzitoare, a o nega, a o înlătura sau a o denigra, a constituit obiectul unei lupte perpetue dintre unii reprezentanți ai culturii fiecărei epoci. Materia nu este numai lipsită de viață, dar este și ireală. Singur omul este capabil să-i insuflă viață, suflet, *animus*, noțiune pe care o vom identifica în afîtea creații, cum ar fi de exemplu operele artiștilor de la Benin. Amenințarea și panica vremurilor noastre nu o constituie creșterea numerică a populației, ci sporirea continuă a materiei neînsuflețite, profuzia, „dorința de a poseda”, din lipsă de conținut. Cu cît ne înconjurăm de mai multe obiecte, cu afît mai puține vom putea însufleți. Astfel este risipită și amintirea de către această multitudine de obiecte produse, cărora nu li se

mai însuflă *animus*. Ea ucide latura spirituală din om. Numai după ce a fost asasinat spiritul va putea apune Occidentul, nu înainte.

Trebuie de aceea să înțelegem că foamea spirituală va trebui să fie pe zi ce trece tot mai mare decât foamea de obiecte și că numai recunoscând aceasta vom putea menține lumea în care trăim.

Pare interesant astăzi să combați într-o carte o teorie nouă sau semi-nouă. Însă majoritatea teoriilor se dovedesc a fi false. Toate au o viață limitată, suferă de unilateralitate, aceasta constituind însăși ființa unei teorii. Așa a clădit Thor Heyerdahl o întreagă operă pe teoria falsă că Polinezia și-ar datora cultura Americii și nu Asiei.

Oswald Spengler și-a clădit *Apusul Occidentului* pe teoria că se pot alcătui și în istorie – ca și în natură – legi generale și că astfel viitorul este previzibil.

Există și alți profeți care descoperă în fiecare proces istoric o lege naturală. După Toynbee o societate este fie primitivă, fie civilizată, afirmație la care orice etnolog poate aduce obiecții. Și Toynbee vrea să aplice istoriei legile naturii. El privește culturile în parte, ca strict delimitate. Șase din cele douăzeci și una de civilizații ale sale și anume Egiptul, Sumerul, Minosul, China, Maya și Peru s-au dezvoltat direct din standardul de viață primitiv. Faptul că toate culturile se întretaie și că de-a lungul miilor de ani s-au întrepătruns reciproc este ignorat.

Posnansky a conceput o lucrare despre Tiahuanaco, de pe malul sudic al lacului Titicaca. Stăpînit de demonul unei teorii, el arată că acolo se afla o puternică metropolă politică și religioasă, un loc al marilor

monumente funerare și al cultului morților, o Atenă a Americii de Sud, o Romă sau un Bizanț, pînă cînd într-o zi catastrofe îngrozitoare, cutremure și potop ar fi nimicit această cultură de basm. Metropola preistorică din America de Sud a lui Arthur Posnansky nu este însă decât fructul unei teorii unilaterale, a unui fantezist de talent.

Există numai puține adevăruri. Acestea nu se ascund însă în umbrele teoriilor. Ele strălucesc în toate direcțiile și sînt atît de colorate și de polivalente, încît par uneori chiar a se contrazice. Ele au fost mereu și mereu repetate. Ele sînt transmise și nu este o rușine a le dezgropa, a le descoperi din nou, a le purta mai departe și a le concepe viu din nou. Trăim într-o epocă în care este prețuit peste măsură harul științelor naturii, în care regresează groaznic formarea spirituală, în care elevii sînt învățați să aibă „unele gînduri”, în timp ce toată rațiunea și reprezentările noastre se întemeiază pe lucruri dinainte gîndite, pe date, pe filozofia și poezia moștenită care conține adevăr. Nici o singură idee din *Faust* nu-i aparține numai lui Goethe. Sinteza gîndirii altora însă este măreață aici, de asemenea organizarea materialului și bineînțeles înainte de toate stilul. „Nu datorez operele mele numai propriei înțelepciuni, ci miilor de lucruri și persoane din afara mea care mi-au oferit materialul necesar”. Acestea le afirmă Goethe însuși. Shakespeare a scris „Iulius Caesar” după Plutarh și „Othello” după o nuvelă a lui Giambattista Giralardi, născut la Ferrara în 1504.

Shaw a extras acțiunea „Sfintei Ioana” din actele procesului de la Orléans, iar Platon nu este, dacă o luăm ca atare, decât hoțul genial al lui Socrate. „În fond nimic nu e nou din

punct de vedere material. Nouă este numai alternanța puterilor spirituale. Bineorînduitul, binemărginitul domeniu al adevărului este mic". Aceste gânduri aparțin lui Egon Fridell. Nici el nu este original.

Există astăzi o țară care în chip categoric atrage după sine desconsiderarea. Aceasta este crima de a scrie „știință popularizată”. Cel care nu este strict specializat în materie sau își trece sub tăcere gradele academice pe pagina de titlu este imediat suspectat de „știință popularizată”. Unele lumini căutătoare, pîlpîinde, dar care strălucesc cît de cît, nu sînt luate în considerare tocmai pentru că sînt înțelese, adică bine digerate. Deoarece în concepția multora adevărata știință trebuie să fie prolixă. Astfel „popular științific” este adeseori numai un stil bun lucruri mai înainte exprimate într-un stil bun lucruri mai înainte greu de recunoscut, aceasta aparține atunci cu totul categoriei înspăimîntătoarei noțiunii. Supraevaluarea specializării îl aduce pe orice om rațional la bănuiala că expunerea sa ar conține contraziceri, poate chiar neadevăruri, ba că ar fi putut comite chiar cel mai teribil păcat, nefiind „edificator”. Dar orice om inteligent e conștient de faptul că nu se poate ajunge la deplină împlinire în nici un domeniu, că încercarea de a epuiza un subiect nu denotă decît limitare, că o supraenciclopedie este în fond lucrul cel mai incomplet care există, deoarece numai arta, prin selecția și alegerea esențialităților, conduce la deplinătate. Este cel puțin suspect a enunța adevăruri, căci adevărurile generale se află în afara domeniilor științifice de specialitate.

Nu toți oamenii pot citi lucrările specialiștilor, iar arta noastră se concretizează tot mai mult în imaginea fotografiată, fie

la televiziune, fie la cinematograful. Numai cu ajutorul literaturii de specialitate și a ceea ce se numește astăzi artă – dar care se arată inconsistentă, omul nu va fi ridicat la suprafață, nici nu va putea fi eliberat de viața de-zi cu zi.

Vremea noastră fînjește după o mai mare prețuire a trecutului care s-a dus. Oamenii simt că însăși culturile enigmatice fac parte din prezentul lor. Este un joc fantastic de pasionant să recunoști adevăruri în enigmatic, să răscolești pămîntul, să ridici stînci, să dezgropi orașe și să recunoști pur și simplu, așa au făcut-o „ei”; așa au gândit, *asta* au lăsat ca spirit, iar *acum se află în noi*. Sîntem oaspeți trecători pe pămînt.

Cred în viabilitatea tuturor culturilor și în aceea că toată viața lor a fost stabilită de către om, de spiritul care era liber, nu de către natură. Cred în unitatea istoriei și a istoriei culturii, căci nu cunosc pe nici un continent cultură care să se fi aflat singulare ca arborii, răsărite fără sămînța vreunui popor risipit, a unei culturi poate enigmatice pentru noi, dar prezente. Sau, în taină, ascunse pe sub pămînt, s-au încolăcit rădăcinile unele în altele.

Cred că nu din ceea ce avem ia naștere cultura, nici din ceea ce reprezentăm, ci din ceea ce *sîntem*. Cred că epoca noastră nu e „separată”, că toate diviziunile timpului și unitățile de măsură ale acestuia sînt opera omului, că în realitate timpul reprezintă un tot, o operă cosmică. Cred că reprezentarea timpului este de fapt cea mai mare eroare a omenirii, că în realitate nu există nici început nici sfîrșit.

Iordania

IERIHON, CEL MAI BĂTRÎN ORAȘ
AL PĂMÎNTULUI

Cînd la anul 7300 î.e.n. Iosua a cucerit cetatea Ierihon, aceasta avea deja vîrsta de 7000-8000 de ani. Craniile artistice acoperite cu lut pe care le-a descoperit aici Kathleen Kenyon sînt cele mai vechi reprezentări portretistice ale chipului uman. „Avem acum în urma noastră cinci ani de săpături. Galeria și puțurile noastre pătrund tot mai adînc în fiecare an, iar la straturile unde se lucrează, dăm peste un număr din ce în ce mai mare de trepte, care pătrund în pămînt către marginea cîmpului nostru de săpături. Sîntem aici – dacă socotim de la suprafață – la o adîncime de 153 de metri.”¹

Orașul era străvechi. Atît de străvechi încît nici măcar Isac și Iacob nu-i cunoșteau începuturile.

Poți străbate lumea întregă în căutarea celui mai vechi oraș al pămîntului. Te vei întoarce însă mereu în Orientul Apropiat. Pentru că aici își are omul începuturile, pe acest pămînt unde trăiește de 600.000 de ani, nomad, culegător de fructe sălbatice sau vînător, sau tot pentru prima oară gata să ridice piatră pe piatră și să construiască orașe, însă numai cînd bipedul a învățat să semene și să strîngă recolta, să prindă și să

¹ Kathleen Mary Kenyon, *Digging up Jericho*, Londra, 1957, p. 50.

domesticească animale sălbatice, abia atunci au devenit posibile așezările statornice.

S-au dezgropat înalte culturi străvechi pe Indus, pe Nil și pe văile Tigrului și ale Eufratului. Ceeaceau descoperit în sârheologii în ultimii ani în adâncurile pământurilor aflate nu departe de apa Jordanului apare tocmai de aceea afit de fantastic, întrucît a împins descoperirea construcțiilor de cetăți, case și temple, aproape direct la sfîrșitul ultimei perioade glaciare.

Omul a supraviețuit peste patru perioade glaciare, cu trei epoci intermediare mai calde, în cei 600.000 de ani. Ultima perioadă glaciară a luat sfîrșit cu 12.000 de ani î.e.n. Chiar dacă ghețurile nordului nu au pătruns pînă în Orientul Apropiat, orașul rămîne totuși o minune. Pentru că perioada glaciară era totodată o epocă a pietrei, în care existau numai mijloace tehnice foarte primitive, iar omul era nomad. Timp de 600.000 de ani uneltele și sculele au fost făcute numai din piatră, os sau lemn. Este cea mai lungă epocă a activității umane. Abia după aceea a început să se modeleze în lut și pămînt. În cele din urmă au fost descoperite bronzul și arama. Iar astăzi trăim în epoca fierului.

Ierihon a fost construit într-o perioadă cînd omul nu cunoștea încă oalele de lut. În Ierihon se trăia ca într-un oraș puternic, aflat încă totuși în mezolitic, adică în epoca mijlocie a pietrei (10.000-7500 î.e.n.), urmată de neolitic, epoca pietrei șlefuite (7500-4000 î.e.n.). El este totodată orașul situat la cea mai mare adîncime dintre toate cele descoperite pe suprafața pămîntului, la 250 metri sub nivelul mării. Vara este foarte cald aici, întrucît locul este mărginit de munți înalți de 1100 de metri.

La 23 km spre nord-est de Ierusalim, cu 13 km înainte de vărsarea Iordanului în Marea Moartă, se află dealul Tell Es-Sultan, care ascunde înlăuntruul său nenumărate orașe construite de-a lungul a mii de ani, așezări de viață mereu noi peste ruinele trecutului. Primii care au săpat aici au fost englezii, în anul 1865, după aceea o expediție austro-germană, între 1908-1911, iar în cele din urmă profesorul John Garstang de la Liverpool University, care a descoperit straturi aflate în adîncime și a constatat că oamenii de aici locuiau în case încă din neolitic. În anul 1956 lucrul a devenit clar prin săpăturile întreprinse de Kathleen Kenyon, ca și surprinzătorul fapt că Ierihon fusese un oraș în adevăratul sens al cuvîntului încă în perioada preceramică.

Înainte se credea că omul care se statornicește începe a produce ulcioare, blide și alte recipiente din lut, acestea fiind obiecte mult prea fragile pentru a-i însoți pe nomazi în marile lor migrații. La Ierihon s-a descoperit ceva cu totul nou. Omul a trăit mii de ani aci, într-un oraș solid, ignorînd însă cu totul existența ceramicii. Între perioada migrațiilor și făurirea vaselor de lut există deci o perioadă foarte îndelungată în care au înflorit orașe puternice, ai căror locuitori nu făureau decît unelte din piatră, os și lemn. Această perioadă preceramică de la Ierihon ajunge pînă în urmă cu cca 9000-10.000 de ani, persistînd pînă la anul 7800 î.e.n. Înalte de 15 metri, ruinele construcțiilor se ridică succesiv peste sfărîmăturile generațiilor precedente. Abia după aceea a început ceramica.

Cele mai vechi case erau construite rotund, cu pereți curbi. Astfel, o locuință de atunci avea probabil forma unei emisfere sau mai probabil